

VALENTIN PUTANEC

TALIJANSKO-HRVATSKI I HRVATSKO-TALIJANSKI
RJEČNIK PETRA LUPISA VALENTIANA
(ANKONA, 1527)

Godine 1527. objavljen je u Ankoni (autor vjerojatno: Petar Lupis Valentiano) talijansko-hrvatski rječnik s konverzionim priručnikom (8 strana, koloniran rječnik, 196 natuknica, 328 hrvatskih riječi). To bi bio prvi leksikografski rad u povijesti hrvatske leksikografije (68 godina prije Vrančićeva djela iz 1595). Djelo je prvi opisao Jan Petr u *Slavia* 42 (1973). Ovdje se ponovno analizira i jezik i leksik i daje se obratan hrvatsko-talijanski rječnik svih riječi koje su zabilježene u djelu. Priložene su slike originala.

Sadržaj: 1. uvod, 2. opis teksta, autor, mjesto tiskanja, 3. talijanski jezik teksta, 4. hrvatski jezik teksta, 5. zaključci, 6. prilozi: A. fotografija originala, B. transliteracija teksta originala, C. transkripcija hrvatskog dijela rječnika, D. hrvatsko-talijanski rječnik P. L. Valentiana (na osnovi obrata).

1. *Uvod.* Povijest hrvatske leksikografije ili povijest leksikografije na hrvatskom jeziku, ili na dijalektima koji se pripisuju hrvatskim dijalektima, sada je obogaćena još jednim djelom.¹ Godine 1973. objavio je češki slavist Jan Petr u časopisu *Slavia* (42, 1973, 44—67), koji izdaje Češka akademija znanosti, članak pod naslovom »Italsko-čakavská jazyková příručka z r. 1527«. U članku je objavljen čitav tekst tog »jezičnog priručnika«, s velikom i solidnom analizom problema koji se nameću u vezi s tim »priručnikom«. Premda je ovaj »jezični priručnik« malog formata, knjižica od samo 8 strana, budući da je to leksikografsko djelo s abecednim popisom talijanskih riječi (u svemu ima talijanskih natuknica 196, hrvatskih riječi ima u svemu 328, a talijanskih, brojeći i riječi koje se javljaju u ostalim tekstovima knjižice, u svemu 412; Vrančić u svom *Dikcionaru* ima oko 5800 hrvatskih riječi, sa 5467 latinskih natuknica)²

¹ cf. članak »Leksikografija« u *Enciklopediji Jugoslavije* 5, 1962, 503—511.

² cf. reprint Vrančićeva rječnika u izdanju LIBERA iz 1971, pogovor u dodatku »F. Vrančić, Hrvatsko-latinski rječnik 1595«.

prevedenih na hrvatski jezik i s malim priručnikom za konverzaciju (konverzacioni priručnik) i modelom jednog pisma, on je važan zbog toga što vremenski prethodi svim leksikografskim djelima, rječnicima, koji se spominju u povijesti hrvatske leksikografije, pa i hrvatsko-srpske leksikografije, te je prema tome prvi hrvatski rječnik, kao što je istaknuo i Jan Petr u članku objavljenom u *Slaviji*. Stariji je 10 godina od *Lexicon symphonum* (Bazel, 1537, 1544) Geleniusa, 17 godina stariji od *De afflictione christianorum* (1544) Bartola Đurđevića i 68 godina stariji od *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae* (Venecija, 1595) Fausta Vrančića, da ne govorimo o tome da je također stariji i od malih rječničića iz 1574—1584, rječničića iz Pergošićeva *Dekretuma* (1574) te *Pentateuha* (1578) i *Biblije* (1584) Jurja Dalmatina. Nedavno je upravo prošlo 450 godina kako je ovo djelo ugledalo svjetlo dana, pa je potrebno da se ovom djelu posveti pažnja koju zaslužuje. Služeći se radom koji je objavio Jan Petr, mi smo analizirali ponovno čitav tekst te na temelju naše analize došli do novih tvrdnja koje i u pogledu talijanskog jezika i u pogledu hrvatskog teksta bacaju novo svjetlo na ovaj naš leksikografski prvijenac. Našoj smo analizi dodali kao prilog fotografiju originala, hrvatsko-talijanski registar riječi i neke druge priloge koji će koristiti svima onima koji se budu zanimali za Valentianovo djelo. Dodali smo i transliteraciju teksta i transkripciju hrvatskih riječi. Naročito smo se zadržali na proučavanju hrvatskog leksika koji se nalazi u ovom leksikografskom priručniku kao i na riječima koje u našem povijesnom *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU* nisu zabilježene ili, ako su zabilježene, nisu s tako ranom datacijom kao što je datacija koja izlazi na osnovi potvrde u Valentianovu djelu, što uostalom čine svi autori koji prikazuju koji naš stariji rječnik.

2. *Opis teksta, autor i mjesto tiskanja*. Djelo nosi naslov »*Opera nuova che insegna a parlare la lingua schiavonesca alli grandi, alli piccoli et alle donne*«. Na naslovnoj strani je označeno da je djelo tiskano 1527, »con gratia et privilegio«. Nije navedeno ni ime autora, ni mjesto tiskanja, ni tko je djelo tiskao. Djelo je u Münchenu u Državnoj bavarskoj knjižnici (*Bayerische Staatsbibliothek = Bibliotheca Regia Monacensis*) otkrio Jan Petr u jednom konvolutu (sign. 4° Polygl. 27^a), u kojem ima nekoliko adlegata. Naše je djelce upravo treći adlegat konvoluta. Na naslovnoj strani djela ispod teksta naslova, a prije »privilegija« i oznake godine izdanja, netko je rukom ispisao u zagradama »Pietro Lupis«. Ovaj podatak dugujemo vjerojatno onome koji je sastavljao konvolut i djelima označivao redosljed (18. st.?). Kao četvrti adlegat u konvolutu je djelce »*Onomasticon ecclesiae. Die Tauffnamen der Christen, deutsch und christlich ausgelegt, durch Georgium Wicelium ... Cum gratia et privilegio caesareo. M.D.XLI. (= 1541)*«, a kao peti adlegat iza ovog adlegata dolazi u konvolutu adlegat pod naslovom »*Opera nova de M. Petro Lupis Valentiano, la qual insegna a parlare turchesco*«. To djelo nema ni oznake godine izdanja ni oznake mjesta tiskanja ni oznake tko je djelo tiskao. Što

se tiče sadržaja, nema ni konverzacije ni pisma nego samo neabecedirani (!) materijal talijanskih riječi prevedenih na turski, koje se jednostavno nižu odmah iza naslova s uvodom »Questo e il modo di parlar turchesco«. Počinje s imenom boga i nekih svetaca, s navodom za imena svetaca »Qualunque biastema uno di questi nomi el Turcho li fa brusare, perche li Turchi hanno in gran veneratione questi santi«. Tekst ima 7 strana, završava brojevima (»Questi sono li numeri turcheschi«). Kao što se vidi i taj je jezični leksikografski priručnik namijenjen prvoj potrebi za sporazumijevanje, samo je, za razliku od talijansko-hrvatskoga, neabecediran i mnogo manjeg formata. Očito je da je netko zapazio sličnost sadržaja i slova trećeg i petog adlegata i pripisao treći istom autoru, tj. Petru Lupisu Valentianu. Stoga je i Jan Petr zaključio zbog sadržaja i pisma da je oba priručnika napisao isti autor i da su tiskana u istoj tiskari. Jan Petr zaključuje da su oba djela tiskana u Ankoni u tiskari Bernardina Guerladyja (djeluje u Ankoni 1513—1575). To zaključuje na osnovi toga što se u tekstu spominju dva talijanska grada, Ankona i Rim. Za Rim se navodi fraza »Oćeš priti sa mnom u Rim« pa se odatle zaključuje da autor boravi izvan Rima. Preostaje Ankona kao mjesto gdje se nalazi autor. Za Ankonu govori i činjenica da se tu tiskaju u 16. stoljeću talijanski jezični priručnici, među njima i djelo Gianfrancesca Fortunija (1470—1517) *Regole grammaticali della volgar lingua* (Ankona, 1516), kao i jezična analiza talijanskog teksta koja tvrdi da je autor živio na liniji sjevernije od Rima (v. niže glavu 3).

Pitanje tko je bio Pietro Lupis Valentiano rješava Jan Petr na osnovi teksta rječnika. Iz predgovora i ostalog dijela rječnika izlazi da je bio trgovac. Predgovor u prijevodu na hrvatski glasi:

»Onima koji žele naučiti govoriti slavenski [= hrvatski] jezik. Budući da sam bio zamoljen, upravo primoravan od mnogih prijatelja i drugih trgovaca da bih za opće dobro izdao [dao] pouku svakomu koji bi želio naučiti govoriti slavenski [= hrvatski] jezik koji se govori u mnogim stranama svijeta. Velim ne samo u Slavenskoj zemlji [= Hrvatskoj] nego čak u Srbiji, u Albaniji, u Turskoj, u Mađarskoj, u Češkoj, u Italiji i u mnogim drugim mjestima i trgovištima svijeta. I da bi trgovci i putnici mogli znati govoriti i razumjeti rečeni jezik kako bi mogli prodavati, kupovati i računati u ovakvim mjestima, želim, s pomoću onoga koji sve može, dati naputak i način ovakvom poukom da svaki odrasli i neodrasli te još žene s ovim djelom mogu naučiti govoriti i odgovarati na spomenutom jeziku koliko im bude trebalo. A osim toga će Slaveni [= Hrvati] s ovim djelom moći naučiti talijanski jezik kao što će se u ovom djelu očito vidjeti. Uz to će spomenuto djelo [piše: spomenuti jezik!] naučiti, onoga tko ne zna, ispravnom i brзом čitanju.

Prva pouka.

Cijenjeni čitaoče, ako se želiš uputiti u početke učenja gorespomenutog jezika slavenskoga [= hrvatskoga], najprije moraš početi sa stvarima koje nisu teške, a zatim malo po malo ići na teže stvari. Stoga ću za-

početi poučavajući vas o mnogim riječima, a zatim ću vas poučiti u raznim drugim frazama. I kad budete željeli znati ime neke slavenske [= hrvatske] riječi, gledat ćete kako bi trebalo reći: hoćete znati kako se traži pan [= kruh] na tom jeziku, ići ćete redom abecede i naći ćete slovo P i tražite i naći ćete ono što tražite, i tako dalje svaku drugu riječ koja će biti napisana u ovom djelu.»

Na osnovi ovog predgovora, koji smo dali u prijevodu, jasno je da je pisac trgovac i da je djelo namijenjeno u prvom redu njegovim kolegama trgovcima »kako bi mogli prodavati, kupovati i računati« na hrvatskom jeziku. Petar Lupis je svojom knjigom i tekstom gdje govori o velikoj jezičnoj slavenskoj zajednici (njemu se *schiavonesco* govori u Hrvatskoj, Albaniji, Češkoj, Srbiji, Turskoj, Mađarskoj i Italiji) u neku ruku preteča Vinka Pribojevića koji istu ideju iznosi u svom govoru na Hvaru 1525, ali je njegovo djelo *O porijeklu i zgodama Slavena* tiskano tek 1532 (u Veneciji, talijanski prijevod 1595)³. Zanimljiv je ovaj predgovor i zbog »principa postupnosti« u učenju stranog jezika koji se tu ističe, a o kojem se sve do naših dana mnogo govori.⁴

Slijedeći element koji pomaže Janu Petru da identificira pisca našega djelca jest prezimski dodatak *Valentino* koji ukazuje da je autor porijeklom iz Valencije u Španjolskoj. Prema tome će prezime *Lupis* biti talijanizacija španjolskog prezimena *Lopéz* koje često nose španjolski Hebreji u Italiji protjerani iz Španjolske 1492. Dakle je Pietro Lupis Valentino španjolski Hebrej-trgovac koji boravi u Ankoni i tu izdaje priručnike potrebne trgovcima za trgovinu po Balkanu, u prvom redu po obalnom dijelu ondašnje Hrvatske. Što se tiče dodatka *Valentino*, možemo dodati da jedan španjolski Hebrej u Dubrovniku nosi prezime *Valenzin(i)*, doduše u vremenu 1745—1806⁵, pa bi to potvrđivalo vjerojatnost da *Valentino* označuje provenijenciju Petra Lupisa, a i to da je po porijeklu najvjerojatnije izbjegli španjolski Hebrej (i trgovac). Ostali elementi iz ovog predgovora govorili bi da se najvjerojatnije jako adaptirao kršćanskoj sredini u kojoj djeluje: 1. ime *Petar*, 2. u predgovoru spomenuta kršćanska formula »s pomoću onoga koji sve može«, 3. spominjanje svetaca u talijansko-turskom priručniku (v. naprijed).

³ cf. Vincentius Priboevius, *De origine successibusque Slavorum* (Venecija 1532¹), Zagreb 1951² (predgovor G. Novak, prijevod V. Gortan), zatim V. Gortan, *Filologija* 2, 1959, 149—152.

⁴ cf. *Filologija* 7, 1973, 268 (pripisuje se ovaj »princip postupnosti« Janu Amosu Komenskome koji je živio od 1592. do 1670).

⁵ cf. V. Ivančević, *Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u BiH*, 1566—1966, Zagreb 1963—1964, p. 68 i A. Kovačec, *Studia romanica et anglica zagabiansia* 33—36, 1972—1973, 504. U godinama 1358—1381. spominje se prezime *de Luppis* iz Parme, cf. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* III, 371, 374, IV, 152, V, 336. Postoji u vremenu našega Lupisa također jedan talijanski autor iz Tortone koji pod imenom *Luca Valentino* (*Valenziano*) *Dorthonese* (= Tortonese) tiska u Veneciji 1532. djelo »Opere volgari« (citirano u Panzera). Grad *Tortona* je u Italiji, na crti Pavia—Genova.

3. *Talijanski jezik teksta*. Talijanski jezik 16. stoljeća kojim govori autor određuje se na liniji Firenca-Siena-Udine, s prevagom elemenata sa linije Venecija-Trento⁶. Konjunktiv *fusse* je firentinska značajka, na Sienu podsjeća futur na *-aro*, zatim infinitiv *-are* za književno *-ere*, oblik 2. l. pl. *sete* od *essere*.⁷ Svi ostali oblici upućuju na govore oko Venecije i u Furlaniji: konjunktiv prezenta *sie za sei, giesia* (ima doduše i Toskana), *giovenezo* ∞ mlet. *zoveneto*, *cusinar* ∞ mlet. *cusina, cusinar, delettare* ∞ mlet. *deletar, diexe* ∞ mlet. *diese, famegio* ∞ mlet. *famegio, formaio = formazo* (mlet.), *impire* ∞ mlet. *impir, lesso* ∞ mlet. *lessa, maistro* ∞ mlet. *maistro, mercatante* ∞ mlet. *mercatante, pellizza* ∞ mlet. *pelizza, persuto* ∞ mlet. *persuto, presone* ∞ mlet. *presòn, re-* ∞ mlet. *receta, responder, ragionar* ∞ mlet. *razonar, scudela* (tal. *scodella*, engadinski *sciudela*) ∞ mlet. *scudela, scuèla, verze* »Grünkohl« ∞ mlet. *verza* (tal. *sverza, cavolo verzoto*). Na mletački upućuju i degeminacija (*sette* ∞ mlet. *sete* i sl.) i *-t- > -d-*. Na nemletačke dijalekte upućuje *eti-àndio = tal. eziàndio, massara* ∞ mlet. *massera, pellizaro* ∞ mlet. *pelizer*. Na furlanske dijalekte upućuje možda i tvorba prezimena *Lupis*, ako nije kako to misli Jan Petr talijanizacija prema *Lopéz*: *Lupis* je furlansko prezime koje odgovara prezimenu *Lupi* u drugim krajevima Italije. Na furlanski upućuje i u hrvatski dio rječnika ubačen furlanski plural *fadigis* koji se daje kao semantička jednadžba za talijanski *fatica*. Nije jasno kako je do ove pogreške došlo. Za *fatica* je u hrvatskom dijelu trebalo staviti neku hrvatsku riječ (*muka, trh* i sl.). Na Furlaniju (Trento) upućuje i tekst talijansko-turskog priručnika (v. niže). Dakle, talijanski jezik kojim govori autor, pokazuje dosta sinkrazije. Ako je Petar Lupis izdao djelo u Ankoni, mora da je boravio dosta dugo, ili je čak boravio u vrijeme sastavljanja svoga djela, u Veneciji ili u krajevima nad Venecijom (Trento, Udine).

I njegov talijansko-turski priručnik upućuje na Veneciju i Furlaniju: *brusar* ∞ tal. *bruciare*, *formazo* ∞ tal. *formaggio*, *brazza* ∞ tal. *braccia*, *anedra* ∞ tal. *anitra* (tridentski *ànedra*, Romagna *anadra*, mlet. *anara!*), *verze* ∞ tal. *sverza, zorno* ∞ tal. *giorno*, *cevolle* ∞ tal. *cipolla* (mlet. *seola, furl. sevole!*), *tapedi* ∞ tal. *tappeto* (Bologna *tapedo*, mlet. *tapèò*), *pomi codogni* ∞ tal. *cotogna*, mlet. *pomo codogno, mal franzoso* ∞ tal. *malfrancese*, mlet. *franzosà*. I u ovom priručniku ima nastojanja da se imitira firentinski govor: *chiesa, prete*, etc.

Dakle, na temelju analize talijanskog jezika u talijansko-hrvatskom i talijansko-turskom priručniku Petra Lupisa, možemo zaključiti da je autor, ako je porijeklom španjolski Hebrej, talijanski naučio najvjerojatnije negdje u kraju na liniji Venecija-Trento, pa kao zadatak daljih istra-

⁶ Za sve *u* vezi s ubikacijom talijanskih elemenata u Lupisa usp. W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch* (Heidelberg 1968⁴), C. Battisti, G. Alessio, *Dizionario etimologico italiano* (Firenze 1948—1957, I—V), G. Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano* (Venezia, 1856²), Il nuovo Pirona, *Vocabolario friulano* (Udine 1935).

⁷ cf. J. Petr, *Slavia*, 42, 1973, 53—56.

živanja treba tragati za njegovim eventualnim boravkom u tim krajevima za doba prije 1527. U cjelini govoreći, može se reći da on ide za tim da govori jednu određenu talijansku koiné pa približava svoj govor govorima bližim Firenci i Sieni. Prema tome njegovi tekstovi mogu služiti i za studij postanka i stvaranja standarda u talijanskoj književnom jeziku u toku 16. stoljeća (usp. u naslovu spomenutu formulu: *bono e corretto italiano*).

4. *Hrvatski jezik teksta*. Jezična sinkrazija koja se ogleda u talijanskom jeziku teksta Petra Lupisa, još se jače očituje u njegovu hrvatskom jeziku. Uz to što je on hrvatski naučio kao stranac, upravo strani trgovac, pa odatle u njegovu jeziku dosta slučajeva koji mogu služiti za kontrastivno proučavanje talijansko-hrvatskog kontakta (to će uostalom biti jedan od najstarijih zabilježbi suvislog teksta za ovakvo proučavanje), on kao trgovac putuje po Balkanu i tu bilježi riječi koje zatekne na terenu pa tako u njegovu jeziku u obliku neke najprimitivnije lingvističke geografije imamo odraza raznih hrvatskih govora, od kojih su najjače izraženi ikavski i jekavsko-štokavski. Čini se da je najočitije da je veći dio naučenog i napisanog jezičnog materijala P. Lupis naučio na ikavskom terenu, a manji na jekavsko-štokavskom. Sav jekavsko-štokavski jezični materijal može se smatrati da potječe s terena Dubrovnika, s očitim raguzeizmima: *djevojka, lijepa, ljepota*. Na Dubrovnik upućuju i osobna imena s nominativima *Antoni, Domjani, Blaži*, sa svojim završetkom *-i* koji potječe iz starodalmatskoga završetka *-i* < lat. *-ius, -ium* i ulazi u hrvatski govor Dubrovnika (usp. npr. *Vlaho* < lat. *Blasius* > *Vlasi* u hrvatskom govoru Dubrovnika).⁸ Na Dubrovnik upućuje i *uzmi* za *uskrs, vazam, vuzem* u drugim hrvatskim krajevima (v. hrvatsko-talijanski registar).⁹

Ikavski su oblici: *brime* (sa *br-* za *vr-* koji se javljaju na liniji Zlarin-Split-Dubrovnik-Kotor, za Dubrovnik *brijeme*), *lipši, medvid, naobidovati, pinezi, simo, priporučiti, studinac, svit, umriti, viditi, višćica, voliti* (za *voljeti*). Uz čakavsko-ikavski teren vežu oblici *zač* i *priti*, te *šenci* »ušići«.¹⁰ Na ikavsko-ekavski teren upućuju *devojka, otel, postelja, dokle, zdelica*. Oblici *provao, razbio* mogu se naći i u ikavsko-štokavskim govorima (osim jekavsko-štokavskim). Adverb *sila* (*sila dobro*) ovdje je prvi put potvrđen kao najstarija potvrda za ovo značenje, a najvjerojatnije je kalk za tal. *forza* (*di battelli*),¹¹ ali se danas susreće na dosta širokom prostoru štokavskih govora, čak i u unutrašnjosti tih govora.¹²

⁸ cf. moj članak o prezimenima na *-eo* u *Rad JAZU* 315 (1958) 287—358, te *Filologija* 6 (1970) 159 i tamo citiranu literaturu.

⁹ cf. P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, s. v. *jeti* i *vazam*.

¹⁰ Za *šenci* usp. i pri kraju ove glave.

¹¹ cf. *DEI* 1695, potvrđeno od 14. st.

¹² cf. *AR* s. v. *sila*.

Od interesantnih jezičnih pojava u hrvatskom jeziku valja spomenuti dentalizaciju krajnjeg labijalnog nazala ($-m > -n$) koja je zabilježena iz konca 16. stoljeća (prema istraživanjima M. Hrastea¹³) a ovdje je potvrđena već za početak 16. stoljeća, pa je možemo kao pojavu stavljati u 15. stoljeće: u latiničnom prijepisu *Povaljske listine* iz 15. stoljeća zabilježeno je jednom *istinon*, a javlja se ova pojava i u Marulića (on jezično ide u 15. stoljeće). Potvrđeni su u Lupisa ovi oblici: *sam : san* (4 puta), *nosin* prema *nosim*, *molinte*, *ostalona(n)je*. Kako su ovo najstarije potvrde za dentalizaciju, dobro je pogledati okruženje u kojem se vrši. Potvrda je na apsolutnom kraju riječi samo u *skrilasan* (tal. *ascoso*) (2 r), dok su ostale potvrde samo u sandi:

- *samnonvrin* (3 v)
- *jatinosinveliko* (4 r)
- *jasanvaš* (4 r)
- *jasantipriporuče(n)* (4 r)
- *molintezaboga* (4 v)

Budući da imamo i potvrda za *samnom* i *samprovaio*, izlazi da je početni uvjet, impuls, dentalizacije izazivan u sandi pred dentalom i labiodentalom (potvrde s dentalizacijom su u sandi *NV* i *NT*), tj. da se radi o kontaktnoj asimilaciji po mjestu tvorbe. To je mišljenje već zastupao Fran Ilešić,¹⁴ a za njim i Aleksandar Mladenović.¹⁵ Mate Hraste koji je ovu pojavu gotovo u potpunosti proučio na mnoštvu pisaca starijih i novijih, kao i na temelju dijalekata, nije se odlučio u pitanju uzroka ove pojave budući da postoji mogućnost da je djelovao i romanski adstrat. Naše je mišljenje da je ovo autohtona pojava i da je izazvana kontaktnom asimilacijom po mjestu tvorbe. Zatim se ova pojava, premda produkt kontaktne asimilacije, uopćava, generalizira, i na slučajeve gdje ne djeluje asimilacija, tj. analogijom, ili kako bismo mi kazali reetimizacijom.¹⁶ Da već u to doba djeluje i pojava reetimizacije (analogije), kazivao bi i jedan slučaj dentalizacije, upravo jedini takav slučaj u Lupisa: *doklesanživo*, gdje je očito da se radi o analogiji (reetimizaciji) prema slučajevi-

¹³ cf. M. Hraste, *Filologija* 6 (1970) 69—76. Prije M. Hraste ja sam u *Filologiji* 3, 1962, 128 govorio o toj pojavi, ali je M. Hraste nije zapazio. Ja sam u svom članku zabilježio i pojavu da se $-m$ najdulje zadržava pred zadnjim vokalima (priječenje dentalizacije). Članak M. Hraste je objavljen i na njemačkom u *Die Welt der Slaven* 13. Da se ova pojava javlja u 15. st., govori i to da primjera sa $-m > -n$ ima i u Bernardinovu *Lekcionaru* iz 1495. (v. Rešetar, *Rad* 136, 108). Javlja se i u protestantskih pisaca, i to u djelima *Artikuli* iz 1562, *Ordinalic* iz 1564, te *Prorocima* iz 1564. i u *Novom testamentu* (cyrillice) iz 1563. (cf. Fancev, *Rad* 212, 201).

¹⁴ cf. F. Ilešić, *Ljetopis JAZU* 31, 1916, 17—20.

¹⁵ cf. A. Mladenović, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* 2, 1957, 118.

¹⁶ cf. moj članak u *Suvremena lingvistika* 7—8, 1973, 46 (analogija je psiholingvistička pojava unutar sistema etimizacije, deetimizacije i reetimizacije).

ma gdje je dentalizacija uvjetovana asimilacijom. Da bi se dobio definitivni sud o uzroku ove pojave, trebat će proučavati svakog pisca posebno, i statistički utvrditi odnos slučajeva dentalizacije uslijed asimilacije i dentalizacije koja nastaje analogijom.

Zabilježen je i slučaj gubitka *-l* u participu perfekta aktivnog: *dobisam, mislisam, opravisam*. Dakle je i ova pojava u čakavskom dijalektu dosta stara (zabilježena je od Zoranića). Kao dijalektalna pojava zabilježena je na Krku, Cresu, Lošinj, Susku, Hvaru, u Dalmaciji.¹⁷

Od onomastičkog materijala zapisana su ova osobna, prezimenska i mjesna imena: *Antoni, Blaži, Domijani, Jakov, Jerko, Iković, Križe, Marin, Mikula, Pavle, Petar, Rade, Šimun, Tome, Mare, Mande, Jakin, Rim*.

Jan Petr, koji je dao dublju analizu jezika ovog djelca, zaključuje da u tekstu prevladava ikavski dio i da taj ikavski dio upućuje na ikavštinu sjeverno od Zadra. Veći dio te ikavštine može biti s terena Senja, kao najaktivnije luke u trgovačkim vezama s Ankonom. Senj je osim toga geografski Ankon i najbliži. Na Senj upućuje i prezime koje je dva puta potpisano u modelu pisma koje Lupis daje na kraju svoga djela: talijanski »*tuο fratello Nicolo Ycouich scrisse*« i »*vaš brate Mikula Ycouich pisce*«. Prezime *Iković* (*y-* ovdje ne treba čitati *ji-*) bilo je poznato u Senju i u 19. stoljeću: tako se zove župnik u Pazarištu *Ivan Iković* koji je kasnije u Senju živio kao umirovljeni župnik (spominje se u senjskim šematizmima od 1871. do 1881.)^{17a} Podrobna istraživanja mogu pomoći ubikaciju rasprostiranja ovoga prezimena. Na senjski ikavski govor upućuje npr. i riječ *šenac* koja je zabilježena kao leksem u leksikografa Senjanina Vi-tezovića i zatim tek u Voltića, a od pisaca ni u jednoga, te s terena samo Istre, Vrbnika, Raba i Rijeke.¹⁸

Kao naročitu karakteristiku priručnika Petra Lupisa valja istaći da on u svom rječniku donosi i neke poslovice, uglavnom talijanske poslovice prevedene na hrvatski: *tanto vale lo letto senza donna quanto lo cusinato senza sale / la donna e il piu bel animal che sia al mondo / assai adimanda chi serve e tace / s'el non fusse la donna, presto questo mondo verrebe a fine*. Dijalektalna ubikacija upotrebe ovih poslovice u talijanskom jeziku ima se izvršiti.

Priručnik Petra Lupisa je naročito interesantan i kao primjerak za kontrastivnu analizu talijansko-hrvatsku: kako Talijan adaptira hrvatski jezični sustav svom talijanskom jezičnom sustavu. Neke od ovih pojava poznate su iz prakse, a u pravu analizu ovih pojava, koje su ovdje u suvislom tekstu zabilježene vrlo rano, treba tek izvršiti. Mi Hrvati danas ovaj tekst čitamo s užitkom i blagohotnim smiješkom, pa smo zahvalni Petru Lupisu Valentianu za ovaj tekst i s te strane.

¹⁷ cf. J. Petr, *Slavia*, 42, 58.

^{17a} Podrobnije podatke o Ikoviću poslao mi je Vladimir Kraljić, arhivist biskupije u Senju, na čemu mu posebno zahvaljujem: Ivan Iković je rođen u Senju 1839, zaređen je 1863, a službovao je u Lovincu, Bužimu, Donjem Pazarištu, Prizni. Umirovljivan je 1876—1883. i ponovno 1885. Umro je u Senju 1905.

¹⁸ cf. AR 17, 532.

S leksikografskog gledišta priručnik Petra Lupisa interesantan je i za hrvatsku historijsku leksikografiju. U njemu nalazimo nešto riječi koje u historijskom Akademijinu *Rječniku* uopće nisu zabilježene, a nešto i takvih koje, ako su i zabilježene u Akademijinu rječniku, u Petra Lupisa imaju stariju potvrdu, pa će za studij tih riječi ovaj tekst biti vrlo interesantan. Stoga navodimo riječi na koje treba pripaziti s ta dva gledišta (U Akademijinu rječniku nepotvrđene riječi tiskane su spacionirano):

agrīšta

Albanasin (AR nema potvrde za *-in* i vok. *-ine*)

albur

andrĳva (u AR potvrđeno od 17. st.)

Antoni (AR nema *-ni*, potvrda je od 18. st.)

broskva (AR od 17. st., u jednom rukopisu od 15. st.)

četirinjak (za ovu riječ u značenju »vrsta groša« nema potvrde ni AR, ni Mažuranić u *Prinosima za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, ni Herkovičjeva *Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske*); u Herkova I, p. 467. s. v. *grossetus* veli se da taj mletački *grosseto* vrijedi 2 gazete, odnosno 4 solda; prema tome četirinjak označuje mletački *grošet* koji vrijedi 4 solda.)

doći na manje (AR potvrđuje od 17. st.)

Domjani (AR nema *-ni*)

fadigis

govno (AR u značenju prezrivo »merda« potvrđuje tek od 18. st.)

Iković (AR od 19. st.)

Križe

Mande (AR od 18. st.)

maška (AR od 1642)

mešter (AR nema potvrde za *-er* iz Dalmacije sa ikavskog terena)

naobidovati (AR uopće nema ove natuknice s. v. *naobjedovati*; u Krašiću, koji ima čakavski supstrat, veli se »kad smu se naobedvali, otišli smu ...«)

napečeno (AR nema ni s. v. *peći*; to je kalk prema tal. *arrosto*)

navareno (AR nema ni s. v. *variti*; kalk prema tal. *alesso*)

nutra (AR od 19. st.)

Pavle (AR od 18. st.)

petrušina (AR samo *petrušin*)

pipon (AR samo sa *-un*, i to od 16. st.)

pršut (AR potvrđuje tek od 19. st.)

rispošta (AR nema ni *resp-*, ni *resp-*)

sila (AR potvrđuje kao adverb tek od 19. st., gore)

spenzati (AR od 19. st., *spenžati* od 16. st.)

šenci (AR od 17. st., v. gore)

turin (AR nema ni *-in*, ni *-im*)

zdelica (AR u leksikografa od 17. st., u pisaca od 18. st.)

žmul (AR 23, s. v., od 17. st. u leksikografa, oblik sa *-l* potvrđen od Korčule do Istre, v. Skokov *ERHS* s. v. *munčjela*)

U sveu u Lupisa ima 10 riječi koje AR ne potvrđuje, a s riječima koje su u Lupisa ranije potvrđene, ima ih u svemu 31.

5. *Zaključci*. Rječnik Petra Lupisa Valentiana vrlo je važan za povijest hrvatske leksikografije. On početke povijesti hrvatske leksikografije pomiče za nekoliko desetaka godina u prošlost. Djelo je mali priručnik za osnovni leksik i razgovorne modele između talijanskog i hrvatskog jezika. Sadržava i model za jedno pismo. Djelo je jezično dijalektalno mješovito, i s obzirom na talijanski i s obzirom na hrvatski jezik. To je za jednog trgovca normalna pojava. Talijanski jezik nosi oznake mletačkih i furlanskih govora, s nešto firentinizama. Hrvatski je jezik ikavski, s ekavizmima koji se susreću u ikavskim govorima kao pojava vokalne harmonije (zakon Jakubinskoga)¹⁹. Ima i nešto jekavsko-štokavskih crta. Za Petra Lupisa Valentiana možemo misliti da je porijeklom najvjerojatnije španjolski Hebrej koji boravi u Italiji kao izbjeglica, trgujući na liniji Furlanija — Ankona, a trgovao je i na Balkanu, i prema tome naučio hrvatski u krajevima od Dubrovnika do Istre (zaključno). Veze koje je podržavao s našim krajevima bile su većinom na liniji Ankona — Senj, pa odatle u njegovu tekstu prevladava ikavizam (u odnosu na utjecaj koji je na njegov hrvatski jezik izvršio štokavizam koji je u tekstu u manjini). Djelo Petra Lupisa Valentiana važno je i kao izvor za hrvatsku historijsku leksikografiju: u njemu nalazimo u AR nepotvrđenih riječi, kao i riječi koje AR potvrđuje s kasnijim datumom. Prema tome ovaj rječnik zaslužuje svaku pažnju hrvatske lingvistike, i kao prvi rječnik i kao tekst za studij jezika i povijest riječi.

K r a t i c e :

AR = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, izd. JAZU, 1880—1975, sv. I—XXIII.

DEI = Battisti-Alessio, *Dizionario etimologico italiano* (v. notu 6).

ERHS = P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb 1971—1974, sv. I—IV.

¹⁹ cf. moj članak u *Slovo* 14, 1964, 108, nota 8.

Prilog A i B

A

OPERA NUOVA CHE INSEGNA A PARLARE LA LINGUA
SCHIAVONESCA ALLI GRANDI, ALLI PICOLI ET ALLE DONNE
(Ancona 1527)

(slike originala, lijevo)

B

transliteracija
(desno)

OPERA NVOVA CHE
INSEGNA A PARLARE LA LINGVA
SCHIAVONESCHA ALLI GRANDI
ALLI PICOLI ET ALLE
DONNE.

ET SIMILMENTE LA DITTA OPERA
*Insegna alli Schiauoni A parlare bono et corretto
Italiano.*

ANCORA LA DITTA OPERA INSEGNA
*A legere a chi non sa, et a quelli che sano vno poco legere
Lo ditto ammaistramento li fara di molta
vtilita, per caxon delle parole
et silabe scritte in
Schiauonescho*

Con Gratia et Priuilegio.

M. D. XXVII.

1r

Opera nvova che
insegna a parlare la lingua
schiaionescha alli grandi
alli piccoli et alle
donne.

Et similmente la ditta opera
Insegna alli Schiauoni A parlare bono et corretto
Italiano.

Ancora la ditta opera insegna
A legere a chi non sa, et a quelli che fano vno poco legere
Lo ditto ammaistramento li fara di molta
vtilita, per caxon delle parole
et silabe scritte in
Schiauonescho

Con Gratia et Priuilegio.

M. D. XXVII.

*A quelli c'hanno piacer d'imparar a parlar in lingua
Schiauonesca.*

Essendo stato pregato Anzi constretto da molti mei amici et da altri mercatanti, che io per beneficio vniuersal voglia dare à maistramēto a ciascheduno che si delettera de imparar a parlare la lingua Schiauonesca la qual si parla in molte parti del mondo. Io dico non solamente in la Schiauonia, ma etiā dio in la Seruia/ in la Albania, in la Turchia, in la Vngaria, in la Boemia, in la Italia et in molti altri luoghi et fiere del mōdo: et acio che li mercatanti et viandanti possino saper parlar et intēder la ditta lingua accio ipossino vender, comprar et ragionar in simili luoghi, Io voglio con l'aiuto di chi tutto pote dar la via et il modo con tale à maistramento che ogui grāde et piccolo et ancor le Donne con la presente Opera potranno imparar a parlare et a rispondere nella ditta lingua quanto fara al suo bisogno, Et anchora li Schiauoni con la presente Opera potranno imparare la lingua Italiana, Come nella presente Opera chiaramente si potra vedere. Oltre a questo la prefata lingua insegnera a chi non sa leggere correttamente, et presto.

Ammaistramento Primo.

Discretto Lettore volendo dar principio ad imparare la sopra scritta lingua Schiauonesca, Prima bisogna dar principio alle cose non difficili poi di mano in mano alle piu difficili. Adunque io cominciero ad insegnarui molti nomi, et poi vi insegnaro altri diuersi parlamenti: et quando vorreti saper il nome di vno vocabol schiauonesco, guardarete come saria adir voi volete saper in che modo se adimanda pan in ditta lingua, andarete per la regola del alfabetto et ritrouate la lettera p. et cercate et ritrouarete quello che vorrete et similmente ogni altro nome che sera scritto nella presente Opera

lv

A quelli c'hanno piacer d'imparar a parlar in lingua Schiauoneſcha.

Eſſendo ſtato pregato Anzi conſtretto da molti mei amici et da altri mercatanti, che io per beneficio vniuerſal voglia dare amaiſtramēto a ciaſcheduno che ſi deletera de imparar a parlare la lingua Schiauoneſca la qual ſi parla in molte parti del mondo. Io dico non ſolamente in la Schiauonia, ma etiadio in la Seruia / in la Albania, in la Turchia, in la Vngaria, in la Boemia, in la Italia et in molti altri luoghi et fiere del mōdo: et acio che li mercatanti et viandanti poſſino ſaper parlar et intēder la ditta lingua accio ipoſſino vender, comprar et ragionar in ſimili luoghi, Io voglio con l'aiuto di chi tutto pote dar la vja et il modo con tale amaiſtramento che ogni grāde et piccolo & ancor le Donne con la preſente Opera potrāno imparar a parlare et a reſpondere nella ditta lingua quanto fara al ſuo biſogno, Et anchora li Schiauoni con la preſente Opera potranno imparare la lingua Italiana, Come nella preſente Opera chiaramente ſi potra vedere. Oltre a queſto la prefata lingua inſegnera a chi non ſa leggere correttamente, & preſto.

Amaiſtramento Primo.

Diſcretto Lettore volendo dar principio ad imparare la ſopra ſcritta lingua Schiauoneſca, Prima biſogna dar principio alle coſe non difficili poi di mano in mano alle piu difficili. Adunque io cominciero adinſegnariui molti nomi, et poi vi inſegnaro altri diuerſi parlamenti: & quando vorrete ſaper il nome di vno vocabol ſchiauoneſco, guardarete come ſaria adir voi volete ſaper in che modo ſe adimanda pan in ditta lingua, andarete per la regola del alfabetto et ritrouate la lettera p. et cercate & ritrouarete quello che vorrete & ſimilmente ogni altro nome che ſera ſcritto nella preſente Opera.

A legro	V eselo	beuere	piti
allegrezza	vesegle	batuto	obligasus
andato	posagle	C apello	C oblue
amaro	gorco	cortelo	nosfixich
adeso	sada	caualo	cogna
aspetta	cecai	carne	meza
aiutami	pomoxime	cusire	set
amor	drago	ceruo	gelenco
amazzare	obiga	castron	ouam
asai	dosta	capra	coxa
apparecchiato	oprauisam	capreto	coslig
anno	godiscbio	colomba	colub
asceso	scrilasam	catiuo	slocest
andando	codechij	caldo	teplo
atermine	nabrine	compare	cume
andiamo	codmo ouer poi	comare	cuma
aleso	nauareno	camisa	cosuglia
arrosto	napeceno	cera	vosca
aio	luca	cenere	pepela
aghi	Igle	cbristofalo	crife
altri	drugij	D lo	B og
albaneſe	albanasine	dormire	spati
encona	iachinz	domenico	dome
alboro	albur	Damiano	domiani
argento	ſcerbro	danari	pinexi
agresta	agriste	doue	camo
axedo	quasine	diſinare	naubidouati
antonio	antoni	ducati	ducata
auanzato	oſtalonagie	dentro	nutra
B eato	B lago ouiti	dauanzo	dosta
biasio	blaxi	F ratello	B rate
bocale	verce	farina	muca
bichiero	ſcmul	fontana	ſtudinat
botte	bazue		

2r

Alegro	Vefelo	beuere	piti
allegrezza	vefegle	batuto	obiligaſu
andato	poſagle		
amaro	gorco	Capello	Cobluc
adeſo	ſada	cortelo	noſixich
aſpetta	cecai	caualo	cogna
aiutami	pomezime	carne	meza
amor	drago	cuſire	ſet
amazzare	obiga	ceruo	gelenco
aſſai	doſta	caſtron	ouam
apparecchiato	oprauifam	capra	coxa
anno	godifchio	capreto	coſlig
aſcoſo	ſcrilaſan	colomba	colub
andando	codechij	catiuo	ſloceſt
atermine	nabrime	caldo	teplo
andiamo	codmo ouer poimo	compare	cume
aleſo	nauareno	comare	cuma
arroſto	napeceno	camifa	coſuglia
aio	luca	cera	voſca
aghi	Igle	cenere	pepela
altri	drugi	chriſtofalo	criſe
albaneſe	albanaſine		
ancona	iachin	Dio	Bog
alboro	albur	dormire	ſpati
argento	ſcerbro	domenico	dome
agreſta	agriſte	Damiano	domiani
axedo	quaſine	danari	pinexi
antonio	antoni	doue	camo
auanzato	oſtalonagie	diſinare	naubidouati
		ducati	ducata
Beato	Blago ouiti	dentro	nutra
biaſio	blaxi	dauanzo	doſta
bocale	verce	Fratello	Brate
bichiero	ſcmul	farina	muca
botte	bazue	fontana	ſtudinat

formento
fatica
formažo
fornaro
fameglio
filare
faua
forno
fige

GAta
galina
giouencto
grande
gentilbomo
guadagnare
guadagnato
glesia
großetti
gonella
grafso

IEronimo
Iacome
i corni
i bechi
infermo
imparato
inzanare
imbriaco
impire
intendo
LOngo
ladro
ladrone

xita ouer pſeni- lorto
fadigis (za lana
ſira legno
pechiar lante
Iunac larco
preſti
boba
pechi
ſmoque

MAſca
cocofa
mladit
velic
vlaſtelin
dobit
dobifam
cerqua
cetirignachi
ſuegna
tuſto

GErcho
Iacoue
roxi
laraci
nemochiam
nauciſe
priuariti
pianiza ouerpiã
napunit
razumigiu
VElico
lupes
lupefino

MAria
marino
maddalena
madõna
mercatante
melon
maſſara
manzare
merda
maiſtro
muraro
miel
morto

NAdal
Nicolò
naſo
natiuita
nepote
noxe
negro
nudare
numero
nonciata
nauigante
OVi
Orto
orſo

vertal
uune
derua
lechiz
luc

MAre
marine
mãde podina
goſſe ouer goſ-
tregouaz
pipon
deuõica
gieſti
gouna
meſter
carmenzer
meda
vmri

BOſicb
Micula
ros
vſma
vncb
oraſi
cerno
fliuati
gedam
goſſoia
mornar
IAizã
verta
meduit

2v

formento	xita ouer pšeniza	lorto	vertal
fatica	fadigis	lana	uune
formazo	fira	legno	derua
fornaro	pechiar	lente	lechia
fameglio	Iunac	larco	luc
filare	preſti		
faua	boba	Maria	Mare
forno	pecchi	marino	marine
fige	ſmoque	maddalena	māde
		madōna	goſpe ouer
Gata	Mafca		goſpodina
galina	cocoſa	mercatante	tregouaz
gioueneto	mladit	melon	pipon
grande	velic	maſſara	deuoica
gentilhomo	vlaſtelin	manzare	gieſti
guadagnare	dobit	merda	gouna
guadagnato	dobifam	maiſtro	meſier
gieſia	cerqua	muraro	carmenar
groſetti	cetirignachi	miel	mēda
gonella	ſucgna	morto	vmri
graſſo	tuſto		
		Nadal	Boſich
Ieronimo	Gercho	Nicolo	Micula
Iacomo	iacoue	naſo	nos
i corni	roxi	natiuita	vſma
i bechi	laraci	nepote	vñch
infermo	nemochiam	noxē	oraſi
imparato	nauciſe	negro	cerno
inganare	priuariti	nudare	pliuati
imbriaco	pianiza ouerpiā	numero	gedam
impire	napunit	nonciata	goſpoia
intendo	razumigiu	nauigante	mornar
Longo	Velico	Ovi	Iaiza
ladro	lupes	Orto	verta
ladrone	lupeſino	orſo	meduit

<i>oliua</i>	<i>siua</i>	<i>romper</i>	<i>rafcirofe</i>
<i>obid:re</i>	<i>poslusame</i>	<i>robstore</i>	<i>lupes</i>
P <i>omo</i>	I <i>abuca</i>	<i>ricco</i>	<i>bagat</i>
<i>pcere</i>	<i>Icrusca</i>	<i>roba</i>	<i>robe</i>
<i>puere</i>	<i>papir</i>	<i>rendato</i>	<i>vrabitem</i>
<i>pinjato</i>	<i>mislisam</i>	<i>ritrouami</i>	<i>ncime</i>
<i>pagare</i>	<i>platit</i>	<i>ricordati</i>	<i>nezabuti</i>
<i>Piero</i>	<i>Petar</i>	S <i>imon</i>	S <i>imure</i>
<i>parla</i>	<i>gouori</i>	<i>santi</i>	<i>sfeti</i>
<i>pan</i>	<i>cruca</i>	<i>salata</i>	<i>lochiche</i>
<i>pescadore</i>	<i>ricar</i>	<i>signore</i>	<i>gospodine</i>
<i>pcjce</i>	<i>irbe</i>	<i>sta tera</i>	<i>oui grad</i>
<i>porco</i>	<i>prazas</i>	<i>scudela</i>	<i>steliza</i>
<i>pulixe</i>	<i>bucbe</i>	<i>striga</i>	<i>vischiza</i>
<i>pedochi</i>	<i>senci</i>	<i>spogliato</i>	<i>suzise</i>
<i>peresemolo</i>	<i>petruxina</i>	T <i>esta</i>	G <i>laura</i>
<i>pouero</i>	<i>neboz</i>	<i>Tomaso</i>	T <i>ome</i>
<i>Paulo</i>	<i>Paule</i>	<i>tore</i>	<i>turim</i>
<i>padre</i>	<i>otaz ouer chia-</i>	<i>tella</i>	<i>postaua</i>
<i>presore</i>	<i>tâniza (chia</i>	<i>tauerna</i>	<i>vtozernu</i>
<i>perdonami</i>	<i>prosliteme</i>	<i>Verze</i>	<i>brosque</i>
<i>prego</i>	<i>moliuas</i>	V <i>No</i>	G <i>Edam</i>
<i>pno</i>	<i>sfite</i>	<i>doi</i>	G <i>dula</i>
<i>pelizaro</i>	<i>cozuchar</i>	<i>tre</i>	<i>tri</i>
<i>piombo</i>	<i>clono</i>	<i>quatro</i>	<i>cetire</i>
Q <i>vanto</i>	C <i>olico</i>	<i>cinque</i>	<i>pete</i>
<i>qresima</i>	<i>corismo</i>	<i>sie</i>	<i>jet</i>
<i>questa</i>	<i>ous</i>	<i>fete</i>	<i>setism</i>
<i>quatro</i>	<i>cetire</i>	<i>otto</i>	<i>osim</i>
R <i>oma</i>	R <i>im</i>	<i>noue</i>	<i>deuet</i>
<i>raucaro</i>	<i>andregue</i>	<i>diexe</i>	<i>de'et</i>
<i>roto</i>	<i>rstio</i>	<i>vinti</i>	<i>duzetecet</i>

3r

oliua	ſliua	romper	raſciroſe
obidire	poſluſame	robatore	lupes
Pomo	labuca	ricco	bogat
pere	cruſca	roba	robe
peuere	papar	renduto	vratitem
penſato	miſliſam	ritrouami	naime
pagare	platit	ricordati	nezabuti
Piero	Petar	Simon	Simune
parla	gouori	ſantti	ſfeti
pan	cruca	ſalata	lochiche
peſcadore	ribar	ſignore	goſpodine
peſce	irbe	ſta tera	oui grad
porco	prazas	ſcudela	ſdeliza
pulixe	buche	ſtriga	viſchiza
pedochi	ſenci	ſpogliato	ſuziſe
pereſemolo	petruxina	Teſta	Glaua
pouero	nebog	Tomaſo	Tome
Paulo	Paule	tore	turim
padre	otaz ouer chiacchia	tella	poſtaua
preſone	tāniza	tauerna	vtouernu
perdonami	proſtiteme	Verze	broſque
prego	moliuas	Vno	Gedam
pano	ſfite	doi	dula
pelizaro	cozuchar	tre	tri
piombo	olouo	quatro	cetire
Qvanto	Colico	cinque	pete
quareſima	coriſmo	ſie	ſeſt
queſta	oua	ſete	ſedam
quatro	cetire	otto	oſam
Roma	Rim	noue	deuet
rauano	andreque	diexe	deſet
roto	raſbio	vinti	duadecet

V o tu vender Oac hies prodati.	Q uanto votu di quello agnello Colico oacbis onoga iamza.
V otu comprar Oac hies prodati.	T u sei vno ladro che me hai ru- bato lo agnello. T i si gedam velic lupes.
V otu venir con mi Oac hies pritti samnom.	V oi sete vna bella puta. Viste gedna liepa dieuoica.
V otu venir ella vigna Oac hies pritti na vino grado.	C ara mia figlia voglime bene. Draga moia sinca bimi mini do- bro.
V otu venir con mi a Roma Oac hies pritti samnon vrim.	I o vorria dormir con voi. Ia bi otel spati sfami.
V otu vender la caualla Oac hies prodati onu cobila.	I o vorria che tu mi amasti quāto io amo ate. Ia bi ottel da mi dobro oacbes co- lico ia cachiutebe.
V olete maridarui Bilise vdala.	I o nō fo alcuna cosa piu bella quā- to e la donna. Ia nesnam nigiedna stuar veachie lipsa ca co iedna xena.
M e votu bene Bilime dobra.	T anto vale lo letto senza donna: quanto lo cusinato senza sale. Colico vaglia posteglia brexena: colico vaglia vareno bresoli.
C ōpare io ve voglio assai bene Cume ia vi oacbiu filla dobro.	L a Donna e il piu bel animal che sia al mondo. Giedna xena e lipsa xiuina cotieo billo nassitu.
I o vorria assai danari p spender Ia bi volila filla pinixe spen- zati.	
P adre io vorria che mi festi vna gonella Otaza ia bi otel dami ocinis gednu sucgna.	

3v

Votu vender
Occhies prodati.

Votu comprar
Occhies prodati.

Votu venir con mi
Occhies pritti famnom.

Votu venir alla vigna
Occhies pritti na vino grado.

Votu venir con mi a Roma
Occhies pritti famnon vrim.

Votu vender la caualla
Occhies prodati onu cobila.

Volete maridarui
Bilife vdala.

Me votu bene
Bilime dobra.

Cōpare io ve voglio affai bene
Cume ia vi occhIU silla dobro.

Io vorria affai danari per spender
Ia bi volila silla pinixe spenzati.

Padre io vorria che mi feſti vna
gonella
Otaz ia bi otel dami ocinis
gednu ſucgna.

Quanto votu di quello agnello
Colico occhis onoga iamza.

Tu ſei vno ladro che me hai rubato
lo agnello.
Ti ſi gedam velic lupes.

Voi ſete vna bella puta.
Viſte gedna liepa dieuoica.

Cara mia figlia voglime bene
Draga moia ſinca bimi mini dobro

Io vorria dormir con voi.
Ia bi otel ſpati ſfami.

Io vorria che tu mi amaſti quāto io
amo a te.
Ia bi ottel da mi dobro ocches co-
lico ia ccchIU tebe.

Io nō ſo alcuna coſa piu bella
quāto e la donna.
Ia neſnam nigiedna ſtuar vecchie
lipſa caco iedna xena.

Tanto vale lo letto ſenza donna:
quanto lo cuſinato ſenza ſale.
Colico vaglia poſteglia brexena:
colico vaglia vareno brefoli.

La Donna e il piu bel animal che
ſia al mondo.
Giedna xena e lipſa xiuina cotico
billo naſſitu.

*Affai adimāda chi serue et tace.
Silla pitta co fluxe e muce.*

*Sel nō fuisse la dōna presto questo
mondo verrebe a fine.
Da ne bude xēna berzo ouussliti
na megne doslo.*

*Io te porto grande amore.
Iati nosin velico dobro.*

*Io ho puato come tu sei mio amico
Ia sam prouao caco si moi brate.*

*Vien qui Rado va impiazza et cō
pra della Carne, Galine, Pesce,
Pan, Vin, Oue, Formazo, vua
Figbi, Pome, et Pere.*

*Chodi simo Rade chodi na piazza
cupimi Messa, Coccoxe Ribe,
Crucha, vina, laia, Sira, Gros-
dia, Smoque, labuche i crusque*

*Tu sai quanto e grande el mio
amore.*

Ti snas colico velico mogie dobro

*Caro miser Perdonatime se io nō
posso far quāto che vostra hu-
manita me recchie.*

*Dragi moy gospoline prostitime
octo ia ne mogu oatinite colico
va ju milost pitate.*

*Io vi prego cara Madōna che mi
vogliate haucr p seruidor vosiro
Ia te mogliu draga gospoia vxi mi
me za iunacca vassi ga.*

*Gentil madōna io vivoglio donar
vna pellizza et vna vesta.
Lippa gospoia cocchiu ti dati ied-
na choxuc i iednu sugnizu.*

*Certamente madonna io porto il
mio cuor nel petto et negli oc-
chi vostri, et cōmālatemi per-
che io son contento morir per
amor vostro.*

*Gisto Gospodina ia derfimo moi
ferze imā persi, vassi oati. I pri
poruacime, zachie vmcitime
vogliu vas.*

*Io credo che sete d mēticata di me
perche nō mi sete venuta a ve-
der, io son vostro, et seruidor
della vostra bellezza.*

*Si zabbiasi odmene, zaz me n i si
priisi vidici: ia jan vas, i tunac
vasa lieppota.*

*Se voi mi cōmāderete, io faro q̄to
vorrete, pche inf.n che son vi-
uo vi amero.*

*Ia santi pr:poruze, zachies odme-
ne ochiu ti veniu: zaz docle
san siuo iachiu ti dobro.*

4r

Affai adimāda chi serue et tace.
Silla pitta co fluxe e muce.

Sel nō fuffe la dōna preſto questo
mondo verrebe a fine.
Da ne bude xēna berzo ouuffliti
na megne doſlo.

Io te porto grande amore.
Ia ti noſin velico dobro.

Io ho prouato come tu ſei mio
amico
Ia ſam prouao caco ſi moi brate.

Vien qui Rado va impiaza et cōpra
della Carne, Galine, Peſce, Pan,
Vin, Oue, Formazo, vua Figghi,
Pome, et Pere.

Chodi ſimo Rade chodi na piazza
cupimi Meſſa, Cocoxe Ribe,
Crucha, vna, Iaia, Sira, Groſdia,
Smoque, Jabuche i cruſque

Tu ſai quanto e grande el mio
amore.
Ti ſnas colico velico mogie dobro

Caro miſer Perdonatime ſe io nō
poſſo far quāto che voſtra huma-
nita me rechiede.

Dragi moy goſpodine proſtitime
occo ia ne mogu occinite colico
vaſu miloſt pitate.

Io vi prego cara Madōna che mi
vogliate hauer per ſeruidor voſtro
Ia te mogliu draga goſpoia vzimi
me za iunacca vaſſega.

Gentil madōna io vivoglio donar
vna pellizza & vna veſta.
Lippa goſpoia cocchiu ti dati iedna
choxuc i iednu ſucgnizu.

Certamente madonna io porto il
mio cuor nel petto & negli occhi
voſtri et cōmādatē mi perche io ſon
contento morir per amor voſtro.

Giſto Goſpodina ia derſimo moi
ſerze imā perſi, vaſſi occi. I pripo-
ruccime, zaſchie vncitime vogliu
vaſ.

Io credo che ſete dimēticata di
me perche nō mi ſete venuta a ve-
der, io ſon voſtro, & ſeruidor
della voſtra bellezza.

Si zabbiaſi odmene, zaz me ni ſi
priſi vidici: ia ſan vaſ, i iunac
vaſa lieppota.

Se voi mi cōmāderete, io faro quan-
to vorrete, perche infin che ſon viuo
vi amero.

Ia ſan ti priporuze, zachies odme-
ne ochiu ti vciniti: zaz docle ſan
ſiuo iachiu ti dobro.

VNa donna e morta, laqual ha portata via lanima mia,
preghero Iddio pcr lanima sua.
Iedna sena vmerla, gdoe poneſta moia duſa,
oabi boga moliti zagne duſſu.

RAdo fratello mio chariſſimo lo ti mando vno agnello,
eꝛ vno perſuto, eꝛ vna pezza di formaio, eꝛ vn va-
ril di oglio, eꝛ vno ſtaro di formento, eꝛ braccia cento di
raſſa per veder mila, te prego per amor di dio dami auifo
ſe hai receuuto le ditte robbe, non altro.

Tuo fratello Nicolo
ycouich ſcriſſe.

RAde Bragio moi dragi ia ti poſlach gedam Iagnaz
eꝛ gedam perſut eꝛ gedam pezu Sira e gedam barilu
vglia eꝛ gedam ſtar xira eſto lacat ſucgna dami prodas
molinte zoboca daitime riꝛpoſtu acto ſte imali oue robe.

Vas brate micula
ycouich piſce.

·FINIS.

4v

Vna donna e morta, laqual ha portata via lanima mia, preghero Iddio
per lanima sua.

Iedna jena vmerla, gdoe poneſla moia duſa, occhi boga moliti za gne
duſſu.

Rado fratello mio chariſſimo Io ti mando vno agnello, & vno perſuto,
& vna pezza di formaio, & vn baril di oglio, & vno ſtaro di formento,
& braccia cento di rajſa per vèdermila, te prego per amor di dio dami
auifo ſe hai receuto le ditte robbe, non altro.

Tuo fratello Nicolo
ycouich ſcriſſe.

Rade Bragio moi dragi ia ti poſlach gedam Iagnaz & gedam perſut
& gedam pezu Sira e gedam barilu vglia & gedam ſtar xitta eſto lacat
Jucgna dami prodas molinte zoboca daitime riſpoſtu acco ſte imali
oue robe.

Vas brate micula
ycouich piſce.

Finis.

Prilog C

TRANSKRIPCIJA HRVATSKOG DIJELA RJEČNIKA
P. LUPISA VALENTIANA

2ra. veselo, veselje, pošal je, gorko, sada, čekaj, pomози me drago, obi ga, dosta, opravi sam, godišćo, skrila san, kodeći, na brime, kodmo over pojmo, navareno, napećeno, luka, igle, drugi, albanasine, Jakin, albur, srebro (piše: *scerbro* = *šerbro?*), agriste, kvasine, Antoni, ostalo na(n) je, blago(sl)oviti, Blaži, verče, šmul, bačve.

2rb. piti, obili ga su, klobuk (piše: *cohluc*), nožić (piše: *nofixich* = *nožić?*), konja, mesa, šet, jelenko, ovam, koza, kozlić, golub, zločest, teplo, kume, kuma, košulja, voska, pepela, Križe, bog, spati, dome, Domjani, pinezi, kamo, naubidovati, dukata, nutra, dosta, brate, muža, studinac.

2va. žita over pšenica, fadigis, sira, pećar, junak, presti, boba, peći, smokve, maška, kokoša, mladić, velik, vlastelin, dobit, dobi sam, cerkva, četirinjaki, suknja, tusto, Jerko, Jakove, rozi, jarci (piše: *laraci* = jarci!), nemoćan, nauči se, privariti, pjanica over pjan, napunit, razumiju, veliko, lupež, lupežino.

2vb. vertal, vune, derva, leća, luk, Mare, Marine, Mandе, gospe over gospodina, trgovac, pipon, devojka, jesti, govna, mešter, kamenar (piše: karmenar), meda, umri, Božić, Mikula, nos, uzma, unuk, orasi, černo, plivati, jedam, gospoja, mornar, jajca, verta, medvid.

3ra. sliva, posluša(j)me, jabuka, kruška, papar, misli sam, platit, Petar, govori, kruha, ribar, ribe, prasac, buče, šenci, petružina, nebog, Pavle, otac over ćaća, ta(m)nica, prostite me, moli(n) vas, svite, kožuhar, olovo, koliko, korizmo, ova, četire, Rim, andrekve, razbio.

3rb. razbilo se, lupež, bogat, robe, vratitem(i), naj me, nezabuti, Šimune, sveti, loćike, gospodine, ovi grad, zdelica, višćica, s(v)uci se, glava, Tome, turim, postava, u tovernu, broskve, jedam, dva, tri, četire, pete, šest, sedam, osam, devet, deset, dvadeset.

3va. Oćeš prodati. Oćeš prodati, Oćeš priti sa mnom. Oćeš priti na vinogrado. Oćeš priti sa mnon u Rim. Oćeš prodati onu kobila. Bi li se udala. Bi li me dobra. Kume, ja vi oću sila dobro. Ja bi volila sila pinize spendati. Otac, ja bi otel da mi oćiniš jednu suknja.

3vb. Koliko oćiš onoga janca. Ti si jedam velik lupež. Vi ste jedna lijepa djevojka. Draga moja sinka, bi mi mini dobro. Ja bi otel spati s vami. Ja bi otel da mi dobro oćeš, koliko ja oću tebe. Ja neznam nijedna stvar veće lipša kako jedna žena. Koliko (treba: *toliko!*) valja postelja bre(z) žena, koliko valja vareno bre(z) soli. Jedna žena je lipša živina kotiko bilo na svitu.

4ra. Sila pita ko služe i muče. Da ne bude žena berzo ovi sviti na menje došlo. Ja ti nosin veliko dobro. Ja sam provao kako si moj brate. Hodi simo, Rade, hodi na pijaca, kupi mi mesa, kokoše, ribe, kruha, vina, jaja, sira, grozdja, smokve, jabuke i kruške. Ti znaš koliko veliko moje dobro. Dragi moj gospodine, prostiti me oko ja ne mogu očititi koliko vaša milost pitate.

4rb. Ja te molju, draga gospoja, uzmi me za junaka vašega. Lipa gospoja, hoću ti dati jedna kožuh i jednu suknjicu. Jisto gospodina ja deržim o moj serce, iman persi, vaši oči. I priporuči me, zač je učiniti me volju vas. Ti zabia si od mene, zač me nisi priši viditi, ja san vaš i junak vaša ljepota. Ja san ti priporuče(n), ča ćeš od mene oču ti učiniti, zač dokle san živo ja ču ti dobro.

4v. Jedna žena umerla, gdo je ponesla moja duša, oči boga moliti za nje dušu. Rade, braćo moj dragi, ja ti poslah jedam janjac & jedam peršut & jedam peču sira e(t) jedam barilu ulja & jedam star žita e(t) sto lakat sukna da mi prodaš, molim te zaboga, daj ti mi rispoštu akc ste imali ove robe. Vaš brate Mikula Iković piše.

Prilog D

HRVATSKO-TALIJANSKI RJEČNIK P. LUPISA VALENTIANA
(na osnovi obrata, na kraju svake natuknice nalazi se numeracija
redoslijeda natuknice u abecedi)

A

agrišta *agresta* 2r [1]
ako (piše: *oko*), v. prostiti, pršut [2]
Albanasin *Albanese* 2r [3]
albur *alboro* 2r [4]
andrkvá (piše: *andrequé*) *ravano* 3r [5]
Antoni *Antonio* 2r [6]

B

bačva *botte* 2r [7]
banica (ne postoji, nego *tamnica* za *presone* = *pržun*), v. *tamnica* [8]
baril, v. pršut [9]
biti, v. priporučiti, pršut, zabiti, svit, (ti si) lupež, (vi ste jedna lijepa djevojka *voi sete una bella puta*) 3r, (draga moja sinka bi mi mini dobro *cara mia figlia vogli me bene*) 3v, v. htjeti, (bili se udala *volete maridarvi*) 3v, (bili me dobra *me vo tu bene*) 3v, v. *suknja* [10]
bлагословити *beato* 2r [11]
Blaži *Biasio* 2r [12]
bob *fava* 2v [13]
bog *dio* 2r, v. pršut, ponijeti [14]
bogat *ricco* 3r [15]
Božić *Nadal* 2v [16]
brat *fratello*, v. pršut, v. (značenje: *amico*) provati [17]
brez, v. valjati [18]
brime, na brime *a termine* 2r [19]

broškva *verze* 3r [20]
brzo, v. žena [21]
buha (piše: *buche*) *pulixe* 3r [22]

C

crkva (piše: *cerqua*) *giesia* 2v [23]

Č

ča, v. zač, priporučiti [24]
čekati (čekaj) *aspetta* 2r [25]
četire *quattro* 3r [26]
četirinjaki *grossetti* 2v [27]
či (*vidici* = *viditi*), v. zabiti [28]
činiti, v. čiti, držati [29]
čiti (činiti?), v. držati [30]
črno *negro* 2v [31]

Ć

ćaćaća (piše: *chiachia*) *padre* 3r [32]

D

da, v. htjeti, pršut, *suknja*, žena [33]
dati, v. *kožuh*, pršut, prodati [34]
deset *diexe* 3r [35]
devet *nove* 3r [36]
djevojka *massara*, 2v, v. djevojka [37]
djevojka *puta* 3v, v. djevojka [38]

dobar (bili me dobra *me vo tu bene*) 3v [39]

dobiti *guadagnare*, (dobi sam) *guadagnato* 2v [40]

dobro¹ *bene* 3v, v. biti, htjeti, priporučiti, znati [41]

dobro² (veliko dobro), v. nositi, kum [42]

doći (na manje doći), v. žena [43]

dokle, v. priporučiti [44]

Dome *Domenico* 2r [45]

Domjani *Damiano* 2r [46]

dosta *davanzo, assai* 2r [47]

dragi (draga moja sinka *cara mia figlia*) *caro* 3v, v. junak, prostiti, pršut [48]

drago *amor* 2r [49]

drugi *altri* 2r [50]

drva *legno* 2v [51]

držati: jisto, gospodinja, ja držimo moj srce imam prsi, vaši oči.

I priporuči me zač je um čiti me volju vas *Certamente madonna io porto il mio cuor nel petto et negli occhi vostri et commandate mi perche io son contento morir per amor vostro*. [Valjda je trebalo stajati: i priporuči me zač je umriti me volju vas] 4r [52]

dukat *ducati* 2r [53]

duša, v. ponijeti [54]

dvadeset *vinti* 3r [55]

E

e = i, v. sila; e je tal. e za »&«, usp. *pršut* [56]

F

fadigis *famca* 2v [Petr piše *fadigiš* ali se može čitati i *fadigis*, a to je upravo furlanski plural od *fadiga*] [57]

finis, v. pršut [58]

G

gdo, v. ponijeti [59]

glava *testa* 3r [60]

godišće *anno* 2r [61]

golub (piše: *colub*) *colomba* 2r [62]

goroko *amaro* 2r [63]

gospa *madonna* 2v [64]

gospodin *signore* 3r, v. i prostiti [65]

gospodinja *madonna* 2v, v. i držati [66]

Gospoja *Nonciata* 2v; *gospoja*, v. junak, kožuh [67]

govno *merda* 2v [68]

govori *parla* 3r [69]

grad: ovi grad *sta tera* 3r [70]

grožđe, v. pjaca [71]

H

hodeći *andando* 2r [72]

hoditi, v. pjaca, hodmo, hodeći [73]

hodmo (piše: *codmo over poimo*) *andiamo* 2r [74]

htjeti (ja bi otel), v. suknja, ja bi otel da mi dobro očeš koliko ja oću tebe *io vorria che tu mi amasti quanto io amo a te* 3v, očeš

prodati *vo tu vender* 3v, *vo tu comprar* očeš prodati 3v, očeš priti sa mnom *vo tu venir con mi* 3v, ja bi otel spati s vami *io vorria dormir con voi* 3v, v. i janjac, kobilica, kožuh, kum, ponijeti, priporučiti, Rim, vinograd [75]

I

i, v. držati, kožuh, pjaca, pršut, zabit [76]

igla/igle *ago/aghi* 2r [77]

iko, v. svit [77a]

Iković, v. pršut [78]
 imati, v. držati, pršut [79]
 isto, v. jisto [80]

J

ja, očeš priti sa mnom *vo tu venir con mi* 3r, pomoz mi *aiuta mi* 2r, v. biti, htjeti, naći, kum, nijedan, nositi, provati, pršut, priporučiti, zabiti, pinezi, prostiti, junak, držati, pjaca, Rim, suknja [81]
 jabuka *pomo* 3r, v. pjaca [82]
 jajca *ovi* 2v [83]
 jaje, v. pjaca [84]
 Jakin *Ancona* 2r [85]
 Jakov(e) *Iacomo* 2v [86]
 janjac koliko očiš onoga janca *quanto vo tu di quello agnello* 3v, v. i pršut [87]
 jarac (pl. jarci) *becchi* 2v (s. v. i *becchi*) (piše: *laraci*, treba *iaraci*, tj. *jarci*) [88]
 jedan (piše: jedam) *uno* 3r, *numero* 2v, jedna lijepa djevojka *una bella puta* 3v, v. i lupež, kožuh, nijedan, ponijeti, pršut, suknja, svit [89]
 jelenko *cervo* 2r [90]
 Jerko *Ieronimo* 2v [91]
 jesti *manzare* 2v [92]
 Jiković, v. Iković, pršut [93]
 jisto *certamente*, v. držati [94]
 junak *fameglio* 2v, *io vi prego cara madonna che mi vogliate haver per servidor vostro*. Ja te molju draga gospoja uzmi me za junaka vašega 4r, v. i zabiti [95]

K

kako, lipša kako jedna žena, v. nijedan, provati [96]
 karmenar (piše: *karmenar*) *muraro* 2v [97]
 kamoo *dove* 2r [98]

klobuk (pišet *cohbluc*) *capello* 2r [99]
 ko, v. sila [100]
 kobila, očiš prodati onu kobila *vo tu vender la cavalla* 3v [101]
 kobluk, v. klobuk [102]
 kokoš(a) *galina* 2v, v. i pjaca [103]
 kolik, v. znati [104]
 koliko *quanto* 3r, koliko očiš onoga janca *quanto vo tu di quello agnello* 3r, v. htjeti, prostiti, svit, valjati [105]
 konj *cavalo* 2r [106]
 korizma *quaresima* 3r [107]
 košulja *camisa* 2r [108]
 kot, v. svit [109a]
 koza *capra* 2r [110]
 kozlić *capreto* 2r [110a]
 kožuh lipa gospoja hoću ti dati jedna kožuh i jednu suknjicu. *Gentil madonna io vi voglio donar una pellizza et una vesta* 4r [111]
 kožuhar *pelizaro* 3r [112]
 Križe *Cristofalo* [113]
 kruh *pan* 3r (piše: *cruca*), v. pjaca [114]
 kruška *pere* 3r [115]
 kruškva, v. pjaca [116]
 kum *compare* 2r, kume ja vi oću sila dobro *compare io ve voglio assai bene* 3v [117]
 kuma *comare* 2r [118]
 kupiti, v. pjaca, v. i prodati [119]
 kvasina *axedo* 2r [120]

L

lakat *braccia* (cento — di rassa), v. pršut [121]
 leća *lente* 2v [122]
 lijep, f. lipša: stvar veće lipša *alcuna cosa piu bella* 3v, lijepa djevojka *una bella puta* 3v, v. kožuh, svit, ljepota [123]

lip, v. lijep [124]

lipši, v. lijep, svit [125]

ločika *salata* 3r [126]

luk¹ *aio* 2r [127]

lûk² *larco* 2v [128]

lupež *ladro* (piše: *lupes*) 2v; *ro-
batore* 3r; ti si jedan veliki lupež
*tu sei uno ladro che me hai ru-
bato* 3v [129]

lupežina *ladrone* 2v [130]

LJ

ljepota, v. zabiti [131]

M

malo, v. manje [132]

Mande *Maddalena* 2v [133]

manje: na manje doći, v. žena
[134]

Mare *Maria* 2v [135]

Marin: *Marine Marino* 2v [136]

maška *gata* 2v [137]

med *miel* 2v [138]

medvid (piše: *-it*) *orso* 2v [139]

meso *carne* 2r, v. pjaca [140]

mešter *maistro* 2v [141]

mi: ostalo na je *avanzato* (mjesto:
nam) 2r [142]

Mikula *Nicolo* 2v, v. pršut [143]

milost, v. prostiti [144]

misлити: misli sam *pensato* 3r
[145]

mladić (piše *-it*) *gioveneto* 2v
[146]

m o j: f. moja: draga moja sinka
cara mia figlia 3v. Za moj m. v.
držati, ponijeti, prostiti, pršut,
provati, znati [147]

moliti: mōli vas *prego* 3r, v. ju-
nak, ponijeti, pršut [148]

mořnar *navigante* 2v [149]

mučati, v. sila [150]

muka *farina* 2r [151]

N

na: na brime *a termine* 2r, v. *na
svitu* pod *svit*, v. i pjaca, vino-
grad, navareno, napečeno [152]

naći: naj me (za: *najdi me*) *ritro-
vami* 3r [153]

naobidovati *disinare* (piše: *na-
ubidovati*) 2r [154]

napečeno *arrosto* 2r [155]

napunit(i) *impire* 2v [156]

naučiti se: nauči se *imparato*
2v [157]

navareno *a lessa* 2r [158]

ne, v. nijedan, prostiti, zabiti [159]

nebog *povero* 3r [160]

nemoćan *infermo* 2v [161]

ni, v. zabiti [162]

nijedan: ja ne znam nijedna
stvar veće lipša kako jedna žena
*io non so alcuna cosa piu bella
quanto e la donna* 3v [163]

nos *naso* 2v [164]

nositi: ja ti nosin veliko dobro
io te porto grande amore 4r [165]

nožić (piše: *nosixich*, tj. *nožičić*,
vjerojatno mjesto *nožić*) *cortelo*
2r [166]

nutra *dentro* 2r [167]

O

obid, v. naobidovati [168]

obiti, v. ubiti [169]

oči, v. držati [170]

očeš, v. htjeti [171]

od, v. priporučiti, zabiti [172]

ok¹, v. oči [173]

ok², v. ako [174]

olovo *piombo* 3r [175]

ona, v. ponijeti [176]

onaj, v. kobila, koliko [177]

opraviti: opravi sam *apparec-
chiato* 2r [178]

orah, pl. orasi *noxe* 2v [179]

o s a m *otto* 3r [180]
 ostati: ostalo na je *avanzato* 2r [181]
 otac *padre* 3r, v. *suknja* [182]
 oteti, v. *htjeti* [183]
 ova *questa* 3r [184]
 ovaj: ovi grad *sta tera* 3r, v. ova, *pršut*, žena [185]
 ovan (piše: *ovam*) *castron* 2r [186]

P

papar *pevere* 3r [187]
 Pavle *Paulo*, 3r [188]
 peča, v. *pršut* [189]
 peć *forno* 2v [190]
 pećar *fornaro* 2v [191]
 peći, v. *napečeno* [192]
 pepel *cenere* 2r [193]
 pet *cinque* 3r [194]
 Petar *Piero* 3r [195]
 petrušina *peresemolo* 3r [196]
 pijan *imbriaco*, 2v [197]
 pijanica *imbriaco* 2v [198]
 pinizi *danari* 2r, ja bi volila sila *pinize* (!) *spenzati io vorria assai danari per spender* 3v [199]
 pipon *melon* 2v [200]
 pisati, v. *pršut* [201]
 pitati, v. *prostiti*, sila [202]
 piti *bevare* 2r [203]
 pjaca: hodi simo Rade hodi na *pjaca kupi mi mesa, kokoše, ribe, kruha, vina, jaja, sira, grožđa (grozdja?), smokve, jabuke i kruškve. Vien qui Rado va impiaza et compra della carne, galine, pesce, pan, vin, ove, formazo, uva, fighi, pome et pere* 4r [204]
 platit(i) *pagare* 3r [205]
 plivati *nudare* 2v [206]
 poći: pošal je *andato* 2r, *pojmo andiamo* 2r [207]
 pomoći: pomoz me *aiutami* 2r [208]

ponijeti: jedna žena umrla gdo je *ponesla moja duša, oči boga moliti za nje dušu una donna e morta laqual ha portato via lani-ma mia, preghero Iddio per lani-ma sua* 4v [209]
 poslati, v. *pršut* [210]
 poslušati: posluš me *obidire* 3r [211]
 postava *tella* 3r [212]
 postelja, v. *valjati* [213]
 prasac (piše: *prazas*) *porco* 3r [214]
 prestii *filare* 2v [215]
 priporučiti: ja san ti *priporuče, pa ćeš od mene, oču ti učiniti zač dokle san živo ja ću ti dobro. se voi mi commanderete, io faro quanto vorrete perche infin che son vivo vi amero* 4r (u Petra: *zazar*). V. i *držati* [216]
 priti: očeš priti sa mnom *vo tu venir con mi* 3v, v. i Rim, *vinograd, zabiti* [217]
 privariti *inganare* 2v [218]
 prodati *vendere* 3v, očeš *prodati vo tu comprar* [trebalo je reći: *kupiti*] 3v, v. *kobila, pršut* [219]
 prostiti: *prostite me perdonami* 3r, dragi moj *gospodine prostiti me oko ja ne mogu oćinite koliko vašu milost pitate caro miser perdonatime se io non posso far quanto che vostra humanita me richiede* 4r [220]
 provati: ja sam *provao kako si moj brate io ho provato come tu sei mio amico* 4r [221]
 prsa, v. *držati* [222]
 pršut: Rade, braćo moj dragi, ja ti *poslah jedam janjac et jedam pršut et jedam peču sira e jedam barilu ulja et jedam star žita e sto lakat sukna da mi prodaš molin te za boga daj ti me rispoštu ako ste imali ove robe. Vaš brate*

Mikula Iković piše. *Rado, fratello mio charissimo, io ti mando uno agnello et uno persuto et una pezza di formaio et un baril di oglio et uno staro di formento et braccia cento di rassa per vendermila, te prego per amor di dio dami aviso se hai recevuto le ditte robe, non altro. Tuò fratello Nicolo Ycouich scrisse. Finis* 4v [223]
 pšenica *formento* 2v [224]
 puniti, v. napuniti [225]

R

Rado, v. pršut, pjaca [226]
 razbiti: razbio *roto* 3r, razbio se (piše: *rafcirofe*) *romper* 3r [227]
 razumiti: razumiju *intendo* (piše: *razumigiu*) 2v [228]
 riba (piše: *irbe*) *pesce* 3r, v. pjaca [229]
 ribar *pescadore* 3r [230]
 Rim *Roma* 3r, očeš priti sa mnon v *Rim vo tu venir con mi a Roma* 3v [231]
 rispošta, v. pršut [232]
 roba (piše: *robe*) *roba* 3r, v. pršut [233]
 rog, v. rozi [234]
 rozi i *corni* 2v [235]

S

s: s vami *con voi*, v. htjeti, spati, v. sa [236]
 sa, v. ja, Rim [237]
 sada *adesso* 2r [238]
 se, v. biti [239]
 sedam *sete* 3r [240]
 si, v. zabiti [241]
 sila: sila dobro *assai bene* 3v, sila piša ko služe e muče (= *služi i muči*) *assai adimanda che serve et tace* 4r, v. pinezi [242]

sim o, v. pjaca [243]
 Simun *Simon* 3r [244]
 sinko, v. draga [245]
 sir *formazo* 2v, v. pjaca, pršut [246]
 skruti: skrila san *ascoso* 2r [247]
 sliva *susino, prugna* (krivo pod *oliva*) 3r [248]
 slušati, v. poslušati [249]
 služiti, v. sila [250]
 smokva *figa* (piše: *smoque fige*) 2v, v. pjaca [251]
 sol, v. valjati [252]
 spati *dormire* 2r, ja bi otel spati s vami *io vorria dormir con voi* 3v [253]
 spenzati *spender*, v. pinezi [254]
 spendati, v. spenzati [255]
 srce, v. držati [256]
 srebro (piše: *scerbro*) *argento* 2r [257]
 star, v. pršut [258]
 sto *cento*, v. pršut [259]
 studinac (piše: *-at*) *fontana* 2r [260]
 stvar, v. nijedan [261]
 sukno, v. pršut [262]
 suknja *gonella* 2v, otac ja bi otel da mi očiniš jednu suknja *padre io vorria che mi festi una gonella* 3v [263]
 suknjica, v. kožuš [264]
 sveti *santi* (piše: *santti*) 3r [265]
 svit: jedna žena je lipša živina koliko (piše *kotico* = *kot iko*?) bilo na svitu *la donna e il piu bel animal che sia al mondo* 3v, v. i žena [266]
 svite *pano* 3r [267]
 svući se *spogliato* 3r [268]

Š

šenci *pedochi* 3r [269]
 šest *sie* 3r (treba: *sei*?) [270]
 šit(i) (piše: *set*) *cusire* 2r [271]

T

tamnica *presone* (piše: *presone tăniza*) 3r (Petr čita da je *persona »osoba«* pa je mislio da je *tamnica* za hrv. *banica*) [272]
 teplo *caldo* 2r [273]
 ti, v. htjeti, lupež, nositi, kožuh, priporučiti, pršut, znati [274]
 tko, v. gdo, ko [275]
 Tome *Tomaso* 3r [276]
 topal, v. teplo [277]
 toverna: v. *touernu taverna* 3r [278]
 trgovac (piše: *tregouaz*) *mercantante* 2v [279]
 tri tre 3r [280]
 turin (piše: *turim*) *tore* 3r [281]
 tusto *grasso* 2v [282]

U

u, v. v, toverna [283]
 ubiti: obili ga su *batuto* 2r, obiga (treba: *ubi ga*) *amazzare* 2r [284]
 učiniti (piše: *očiniti*), v. prostiti, suknja, priporučiti [285]
 udati se: bili se udala *volete maridarvi* 3v [286]
 ulje, v. pršut [287]
 um, v. držati [288]
 umriti (umrijeti): umri (je) *morto* 2v, v. ponijeti [289]
 unuk *nepote* 2v [290]
 uzam, v. uzmi [291]
 uzeti, v. junak [292]
 uzmi *pasca* (u originalu krivo *ufma: nativita*) 2v [293]

V

v, v. Rim, toverna [294]
 valjati: koliko valja postelja brežene koliko valja vareno bre-

soli tanto vale lo letto senza donna quanto lo cusinato senza sale 3v (trebalo je reći: *toliko valja postelja brez žene koliko valja vareno brez soli*) [295]
 variti, v. valjati, nāvareno [296]
 vaš, v. držati, junak, prostiti, pršut, zabiti [297]
 veće: veće lipša *piu bella*, v. nijedan [298]
 velik *grande* 2v, ti si jedan velik lupež *tu sei uno ladro che mi hai rubato* 3v, veliko dobro, v. nositi, znati [299]
 veliko *longo* 2v (Petr krivo: *lorgo*) [300]
 veselo *alegro* 2r [301]
 veselje *allegrezza* 2r [302]
 vi: vi ste *voi sete* 2v, v. htjeti, kum [303]
 viditi, v. zabiti [304]
 vino, v. pjaca [305]
 vinograd: očeš priti na vinogradio *vo tu venir alla vigna* 3r [306]
 višćica *striga* 3r [307]
 vlastelin *gentilomo* 2v [308]
 volja, v. držati [309]
 voljeti: ja bi volila *io vorria (assai danari per spender)* 3v, v. pinezi [310]
 vosak *cere* 2r [311]
 vratiti: vratite mi (piše: *vratitem*) *renduto* 3r [312]
 vrč *bocale* 2r [313]
 vrt *orto* 2v [314]
 vrtal *lorto* 2v [315]
 vuna *lana* 2v [316]
 vuzam, v. uzmi [317]

Z

za, v. junak, ponijeti, pršut [318]
 zabiti: imperativ *zabudi* u: nezabudi *ricordati* 3r (piše: *nezabuti*), si zabija si od mene zač me nisi

priši vidi či, ja san vaši junak va-
ša ljepota *io credo che sete di-
menticata di me perche non mi
sete venuta a veder, io son vostro
et servidor della vostra bellezza*
4r (valjda je trebalo stajati: *si
zabija se od mene zač me nisi
priša viditi, ja san vaš i junak* [tj.
sluga] *vaše ljepote*) 4r [319]

z a č, v. ča, priporučiti, zabiti, dr-
žati [320]

z d e l i c a *scudela* 3r [321]

z l o č e s t *cativo* 2r [322]

z n a t i: ne znam *non so*, v. nijedan,
ti znaš koliko veliko moje [je]

*dobro tu sai quanto e grande el
mio amore* 4r [323]

Ž

ž e n a: da ne bude žena, brzo ovu
sviti na menje došlo *sel non fusse
la donna presto questo mondo
verrebe a fine*. 4r. V. i nijedan,
ponijeti, svit, valjati [324]

ž i t o, *formento* 2v, v. i pršut [325]

ž i v, v. priporučiti [326]

ž i v i n a *animale*, v. svit [327]

ž m u l *bichiero* 2r [328]

Résumé

LE DICTIONNAIRE ITALO-CROATE ET CROATO-ITALIEN
DE PIERRE LUPIS VALENTIANO (ANCÔNE, 1527)

Comme il a été connu, en tant que le premier dictionnaire croate (et précisément un dictionnaire latin-italien-allemand-croate-hongrois) indépendamment imprimé était considéré jusqu'ici le *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae* (Venise, 1595) de Faustus Verantius (Faust Vrančić) quoiqu'il était précédé par un assez grand nombre de petits opuscules lexicographiques annexés à d'autres textes ou de dictionnaires polyglottes où le croate apparaît tout incidemment, tels: *Lexicon symphonum* (Bâle 1537, 1544) de Gelenius, *De afflictione christianorum* (1544) de Barthélemy Đurđević, le petit dictionnaire figurant dans les œuvres de Pergošić (*Dekretum*, 1574) ou de Juraj Dalmatin (*Pentateuh* 1578, *La Bible* 1584). En 1973 (*Slavia* 42) Jan Petr a annoncé l'existence d'un petit dictionnaire, indépendamment imprimé, provenant de 1527, et c'est ainsi que le commencement de la lexicographie croate est maintenant reculé pour 68 ans en arrière. Il s'agit de *Opera Nuova che insegna a parlare la lingua schiavonesca alli grandi, alli piccoli et alle donne*, publiée en 1527, probablement à Ancône et écrit (probablement) par un certain Pierre Lupis Valentiano. Le dictionnaire représente un manuel de conversation sur huit pages colonnées, renfermant 196 mots-souches, 328 mots croates, 412 mots italiens, un texte à l'usage de faire la conversation et un modèle pour écrire une lettre. L'auteur discute tous les problèmes concernant le dictionnaire de Valentiano (problèmes du lieu où a été imprimé ce manuel, le problème de l'auteur, l'analyse de la langue croate, l'analyse de la langue italienne, l'analyse du lexique) et il établit, à la base du texte du dictionnaire italo-croate, aussi un dictionnaire croato-italien qui pourra servir en tant qu'un répertoire pour les études lexicographiques croates. En tant que suppléments sont additionnées aussi les photos de l'original (conservé dans la *Bayerische Staatsbibliothek* à Munich, sign. 4° Polygl. 27^a), une translittération du texte et une transcription de tous les matériaux croates figurant dans ce texte.